

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ В СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті розглядаються основні психологічні умови вдосконалення навичок лінгвістичного аналізу тексту в студентів філологічного факультету.

This article examines the main psychological principles of skills of perfecting linguistic text analysis of students of philological department.

Удосконалення навичок лінгвістичного аналізу тексту (ЛАТ) у студентів-філологів базується на психологічних основах, до яких відносимо процеси пізнання – читання, сприймання, розуміння, запам'ятовування, мислення, уваги, уяви, а також їх фізіологічні механізми.

Аналіз наукової літератури свідчить, що врахування психологічних чинників у процесі навчання мови є не новим і тому широко опрацьоване в психолого-педагогічних роботах (Л.Виготський, І.Гальперін, О.Гойхман, Ф.Гоноболін, М.Жинкін, О.Леонт'єв, І.Синиця та інші). Але в сучасній науці відсутні дослідження, присвячені висвітленню психологічних основ удосконалення навичок ЛАТ у студентів-філологів. Таким чином, констатуємо *актуальність окресленої в пропонованій публікації проблеми – визначення основних психологічних умов, від яких залежатиме вдосконалення навичок ЛАТ у студентів-філологів*. Розв'язати її – значить сформувати мовну особистість учителя-словесника, який прагнуче ґрунтовно підготуватися до майбутньої професійної діяльності, у процесі якої він разом з учнями здійснюватиме ЛАТ.

Важливе значення для методики ЛАТ має розуміння тексту як психологічного явища. На це слушно вказував М.Жинкін: "... мовлення розвивається в багаторівневій динаміці механізму мовних одиниць – фонем, морфем, синтагми, речення. Розвиток, прийом і генерація мовлення відбувається шляхом вичленування елементів з цілого, а не шляхом складання цілого з елементів [2: 47]". Тому в тексті як багаторівневій динаміці ми вичленуємо одиниці мови.

В основі цілісного висловлення – тексту – лежить теорія мовленнєвої діяльності, яку розробляли вчені Л.Виготський, І.Гальперін, О.Гойхман, М.Жинкін, І.Зимня, М.Каган, О.Леонт'єв, А.Лурія, А.Маркова, І.Синиця, О.Шахнарович та інші. У працях дослідників мовленнєва діяльність розглядається як особливий вид діяльності, спрямований на формування та формулювання думки засобами мови та способом мовлення (І.Зимня). У структурі мовленнєвої діяльності вчені (І.Зимня, О.Леонт'єв, О.Шахнарович) визначають усі компоненти будови, предметний зміст та основні параметри, притаманні будь-якій іншій діяльності людини. Мовленнєву діяльність і свідомість людини необхідно розглядати в структурі розумової діяльності людини, оскільки рівень мовного розвитку визначає мовну свідомість.

Об'єктом навчальної мовленнєвої діяльності виступає мовленнєва дія. Однак мовленнєві дії можуть реалізуватись лише за умови, якщо володіння мовним і мовленнєвим матеріалом доведене до рівня навичок і умінь. У цьому аспекті правильне виконання ЛАТ – це передусім володіння системою навичок. Мова існує в психіці людини у формі таких навичок, які в будь-яку мить можуть бути реалізовані. Проте для здійснення ЛАТ необхідні такі вміння й навички, які передбачають творчу діяльність, пов'язану з мисленням, уявою, свідомим сприйняттям, розумінням, пам'яттю, увагою, тобто такі навички повинні бути доведені до оптимального рівня досконалості.

Отже, психологічний аспект ЛАТ передбачає врахування психологічних умов для здійснення цього виду аналізу. Лінгвістичний аналіз має на меті з'ясувати, як ті чи інші мовні засоби реалізуються в тексті, впливають на його зміст та цільове призначення і

ґрунтується на такому способі психологічного аналізу, який вимагає членування складного єдиного цілого на одиниці, наділені основними якостями цілого.

Методика ЛАТ спирається на механізми читання, осмисленого сприйняття й розуміння текстів різних стилів.

Читання тексту – це явище психічне, оскільки впливає з потреби певних переживань читача, переживань, які задовольняє мистецтво слова, а мистецтво діє виключно на нашу психіку. Читання виконує такі психологічні функції: пізнавальну, емоційно-комунікативну, ціннісно-орієнтувальну [13: 22]. Учені розглядають “читання як комунікативний акт між автором і читачем, що здійснюється за допомогою тексту, усіх його комунікативних підсистем [6: 8]”. Таке спілкування виражає взаєморозуміння, що впливає із теорії психології мовленнєвої діяльності, розробленої Л.Виготським.

Психологія сприймання тексту була й досі залишається однією з найактуальніших проблем психолінгвістики. “Це категорія не вікова (тобто ні не покласна в школі, ні не покурсова у вузі), а інтелектуально-психічна, а тому вона мусить бути випрацьована [6: 21]”. Осмислене сприймання є основою будь-якого аналізу, у тому числі й лінгвістичного.

На етапі сприймання тексту відбувається розуміння значень окремих слів, речень, усього тексту. Іноді це відбувається послідовно, а в окремих випадках – одночасно. Тут же здійснюється розуміння підтексту, що особливо актуально в процесі аналізу публіцистичних і художніх текстів [1: 42]. Головною особливістю сприймання вважаємо цілісність, активність і творчий характер, оскільки вони є актуальними в процесі виконання того чи іншого виду аналізу, насамперед – лінгвістичного. Тільки після сприймання тексту ми можемо переходити до його аналізу, тобто ці поняття є нерозривні між собою.

У сучасній психології та психолінгвістиці виділяють два рівні сприймання чужого мовлення. Перший – сприймання мовлення чи аналіз і синтез букв, достатні для того, щоб розрізнялись слова. Другий, більш високий рівень, – розуміння мовлення або аналіз і синтез різноманітних сигнальних чи смислових значень у мовленні. Цей рівень ми беремо за основу в нашому дослідженні. Розрізняючи сприймання і розуміння мовлення, необхідно все ж таки розглядати їх як єдиний процес. Сприймання – це аналіз і синтез матеріальних засобів мови: фонем, складів, словоформ, речень, інтонації. Розуміння – це аналіз і синтез сигнальних чи смислових значень усіх цих засобів [12: 302-304]. Погоджуємось з психологами Т.Дрідзе, О.Леонтьєвим, що проблему сприймання слід розглядати на різних рівнях організації мовленнєвого потоку: від рівня слова до рівня тексту, адже “осмислене сприймання тексту – це не тільки й не стільки проблема його загального розуміння, скільки проблема орієнтації реципієнта в тому, що є метою чи основним мотивом одержаного повідомлення [14: 34]”, а тому істотним для нашого дослідження є розгляд проблеми розуміння тексту, оскільки, щоб проаналізувати текст, його треба зрозуміти.

Процес розуміння посідає центральне місце в мислительській діяльності людини й завжди супроводжує конструктивну пізнавальну діяльність. Він залежить від індивідуально-психологічних, соціально-психологічних та логіко-психологічних чинників. Термін “розуміння” розглядають у широкому та вузькому значенні. У широкому трактуванні розуміння розглядається як універсальна характеристика інтелектуальної діяльності людини, обов’язковий атрибут будь-якого рівня пізнання та спілкування, кожного психічного процесу.

Трактуючи розуміння у вузькому значенні, деякі дослідники відносять його до сфери мислення (Л.Виготський, Л.Доблаєв, Ю.Корнілов, О.Корніяка, Г.Костюк, А.Лурія, С.Рубінштейн, А.Смирнов, О.Соколов та ін.). Зокрема, російський дослідник П.Іванов вважає розуміння найпростішим видом мислення й твердить, що, на відміну від творчого мислення, розуміння є “відтворюючим мисленням [4: 247]”. Український учений Г.Костюк ототожнює процеси розуміння і мислення [5: 256], а Н.Левітов розмежовує ці поняття, зазначаючи, що різниця між ними полягає в тому, що розуміння є результатом мислення [7: 115].

Таким чином, у сучасній науці є два погляди на природу розуміння як психологічного феномена: 1) процес проникнення в сутність досліджуваних об'єктів і явищ, специфічний спосіб пізнання; 2) творчий результат процесу пізнання людиною реальної дійсності, знання.

У сучасній психології поширений погляд, що психологічні механізми розуміння зводяться до розв'язання мислительних завдань. Таким чином, розуміння тексту – складна мисленнева операція, яка вбирає в себе вміння читати, знання мови та рівень інтелектуального розвитку людини. Отже, чим вищий інтелектуальний розвиток студента, чим досконаліші його знання з мови, тим швидше він зрозуміє текст, а значить правильно його проаналізує.

Необхідною умовою розуміння тексту є сформовані вміння декодувати вербальну інформацію [10: 290], відтак розуміння з'являється в тому випадку, коли студент може переструктурувати набутий досвід, щоб, спираючись на нього, по-новому оцінити необхідну інформацію, застосувати опорні знання й здобути основні знання. Опорні знання – це той “мінімум”, який об'єднує найважливіші визначення та закономірності, що допомагають засвоєнню більш складного матеріалу, а основні знання становлять собою фундамент для засвоєння нових знань. Іноді пізнавальну роль розуміння співвідносять із поясненням: зрозуміти – означає вміти пояснити. Але розуміння не просто пов'язане з поясненням: воно зумовлює його, тому що будь-яке пояснення ґрунтується на основі певного розуміння.

Розуміння тексту – це опосередкований аналітико-синтетичний процес, що включає в себе розуміння основних елементів тексту та об'єднання їх в одне ціле. А.Мікк зв'язує рівні розуміння тексту з його структурними елементами й виділяє такі рівні: а) розуміння слів; б) розуміння речень; в) розуміння смислу абзацу або декількох абзаців, що утворюють єдине ціле [11: 11]. Отже, розуміння цілого починається з розуміння слів і приводить до розуміння всього тексту.

В.Мельничайко зауважує, що повне розуміння тексту – це не проста й далеко не всім доступна справа. Він виділяє 4 рівні розуміння художнього тексту: 1) після першого прочитання досягається лише загальне сприйняття тексту; 2) повторне читання дозволяє зрозуміти хід думки автора, смислові зв'язки тексту, його ідейне спрямування; 3) розуміння того, якими засобами автор досягає своєї мети; 4) усвідомлення головної думки тексту, навіть тоді, коли вона словесно не виражена, а подана в підтексті [9: 34]. Погоджуємось з ученим, що навіть ці 4 рівні не можуть бути досягнуті без докладного лінгвістичного аналізу тексту [9: 35].

Уважаємо, що розуміння тексту залежить від суб'єктивних і об'єктивних чинників: а) інтелектуального та емоційного рівня розвитку студента, його досвіду; б) змісту тексту; в) лексичного, морфологічного, синтаксичного наповнення тексту; г) від поставленої мети й мотиву.

ЛАТ як окремий вид мовленнєвої діяльності зумовлюється поставленою метою й мотивами. На це слушно вказував О.Леонтьєв: “Поняття діяльності необхідно пов'язувати з поняттям мотиву. Діяльності без мотиву не буває [8: 102]”. Як зазначає І.Зимня, студентство визначається високим рівнем мотивованості щодо оволодіння професійними знаннями, оскільки включає людей, що систематизовано та цілеспрямовано оволодівають знаннями та навичками, характеризуються професійною спрямованістю, сформованістю стійкого ставлення до майбутньої роботи, що є наслідком правильності професійного вибору, адекватності та повноти уявлення студента про обраний фах [3: 186]. Психологи називають мотивацію “запускним механізмом” (І.Зимня) будь-якої діяльності, у тому числі й ЛАТ. Зрозуміло, що усвідомлений мотив діяльності допомагає студентові швидше й активніше засвоювати знання, удосконалювати вміння й навички.

Отже, психологічними передумовами вдосконалення навичок ЛАТ виступають такі: усвідомлений процес мислення, що включає механізми читання, сприймання, розуміння, а також мотивованість навчальної діяльності.

Перспективи роботи вбачаємо в дослідженні інших психологічних процесів пізнання, котрі якісно впливатимуть на вдосконалення навичок ЛАТ у студентів-філологів, – мислення, уваги, уяви та інших.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Речевая коммуникация: Учебник / Под ред. проф. О.Я.Гойхмана. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 272 с.
2. Жинкин Н.И. Психологические основы развития мышления и речи // Русский язык в школе. – 1985. – № 1. – С. 47 – 54.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 2004. – 384 с.
4. Иванов П.И. Общая психология. – Ташкент: Средняя и высшая школа, 1964. – 458 с.
5. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
6. Крупа М. Критерії відбору художньої словесності для лінгвоаналізу // Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту. – Тернопіль: ЛПЛЕЯ, 1997. – С. 6 – 24.
7. Левитов Н.Д. Детская и педагогическая психология. – М.: Просвещение, 1960. – 428 с.
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
9. Мельничайко В.Я. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: завдання і методи // Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту. – Тернопіль: ЛПЛЕЯ, 1997. – С. 25 – 59.
10. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах // Колектив авторів за ред. М.І.Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2005. – 400 с.
11. Микк А.Я. Оптимизация сложности учебного текста. – М.: Просвещение, 1981. – 119 с.
12. Психология: Учебник для педагогических институтов / Под ред. А.А.Смирнова. – 2-е изд. – М.: Учпедгиз, 1962. – 559 с.
13. Чепелева Н.В. Психология чтения текста студентами вузів. – К.: Либідь, 1990. – 96 с.
14. Шахнарович А.М., Кубрякова Е.С. Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи. – М.: Наука, 1991. – 240 с.

УДК 372.881

Н.В. Крюкова

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ АУДІЮВАННЮ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано вид мовної діяльності “аудіювання”, представлена класифікація вправ як прийомів навчання аудіюванню в процесі викладання німецької мови (другої іноземної) в лінгвістичному вищому навчальному закладі.

The article analyses “listening” as the type of speaking activity, and presents the classification of exercises as receptions of teaching “listening” in the process of teaching German language (as a second foreign language) in the linguistic educational establishment.

Актуальність дослідження. Тема даної статті, а саме прийоми навчання аудіюванню, є однією з найактуальніших тем у сучасній методиці навчання, оскільки без аудіювання неможливе мовне спілкування. Важливе місце в іншомовному спілкуванні займає вміння здійснювати усне спілкування в типових ситуаціях різних сфер спілкування, розуміти на слух основний зміст автентичних текстів. Формуванню цих умінь сприяє навчання аудіюванню.

Мета і завдання дослідження полягає в тому, щоб обґрунтувати та дати докладне описування деяких прийомів навчання аудіюванню, а також представити систему вправ, які використовуються при навчанні аудіюванню на заняттях німецької мови в СМГУ.

Вивченню даної проблеми присвячені роботи М. Д. Путрової і Л. Н. Славінської [5], С. В. Дубровської [2], Н. І. Гез [1], В. К. Рознюк [6], Кукліної А. О. [3], Метьюлкіної О. Б. [4].